

ALEVİLİK BEKTAŞİLİK ALANINDA ÜNİVERSİTELERDE GERÇEKLEŞTİRİLEN AKADEMİK ÇALIŞMALARA İLİŞKİN GENEL BİR DEĞERLENDİRME

Doç. Dr. Ali YAMAN¹

Bilindiği üzere Alevilik-Bektaşilik alanında gerek popüler gerekse akademik nitelikli yayınların sayısında 1990'larla birlikte büyük bir artış yaşanmıştır. Bu artışın temelinde gerek uluslararası gelişmeler sonucunda dinsel ve/veya etnik aidiyetlerin giderek daha fazla ön plana çıkışı, gerekse Alevilik konusunun giderek ulusal ve uluslararası kamuoyunda daha fazla gündeme gelmesinin önemli rol oynadığı söylenebilir. Burada ayrıntılarına girmeyeceğimiz tarihsel ve sosyal koşulların bir sonucu olarak bu konu gerek Osmanlı gerekse Cumhuriyet Döneminde âdeta tabu şeklinde görüldüğünden görmezden gelinmiş, oysa bu yaklaşım birleştirici değil ayrılıkları ve ayrımcılığı daha fazla körükleyen bir rol üstlenmiştir. Zamanla bu ihmalin farkına varılması ve konunun giderek uluslararası platformlara taşınması da giderek sorunlu alanların tartışılması ve devletin ilgili kurumlarının yanısıra üniversitelerin de konuyla ilgilenmesi sürecini beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda 1987'de Ankara Gazi Üniversitesinde Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezinin kurulması bir ilki oluşturmaktadır. Daha sonra Hitit Üniversitesi ve Tunceli Üniversitelerinde de Alevilik-Bektaşilik konulu araştırma merkezleri kurulmuştur. Her ne kadar araştırma merkezlerinin akademik kadro ve bütçeleri itibarıyla çalışmaları çok kolay olmasa da gelinen noktayı da bir aşama olarak görmek gerekmektedir.

Akademik ve popüler nitelikli yayınların fazlalığına karşın, Alevilik-Bektaşilik alanındaki gerçekleştirilen bibliyografik çalışmaların oldukça sınırlı düzeyde kaldığı söylenebilir. Günümüzde bu alanda var olan çok geniş yayın sayısını verebilecek tarzda bir bibliyografik çalışma bulunmamaktadır. Burada bu zamana kadar Alevilik-Bektaşilik alanında yayımlanmış bibliyografya çalışmalarını şu şekilde belirtmekte yarar bulunmaktadır. Bunlardan 1, 2 ve 5 numaralı olanlar kitap, 3 ve 4 numaralı çalışmalar makale şeklindedir. Ayrıca bunlardan 5 numaralı kitap Türkiye dışında Arnavutluk'un başkenti Tiran'da² yayımlanmış bulunmaktadır:

1 Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İ.İ.B.F. Öğretim Üyesi

2 Bilindiği üzere Arnavutluk, tarikatların Türkiye'de yasaklanması ile birlikte Bektaşiliğin yeni merkezi olmuştur.

1. Mürsel Öztürk, **Hacı Bektaş Veli ve Çevresinde Oluşan Kültür Değerleri Bibliyografyası (Deneme)**, Ankara, 1991.

2. Ali Yaman, **Alevilik-Bektaşılık Bibliyografyası**, Alevi Bektaşî Kültür Enstitüsü Yayınları, Mannheim 1998.

3. Ayşe Ulusoy, Alevilik-Bektaşılık Bibliyografyası'na İlaveler, **Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, (Ankara: Gazi Üniversitesi) (1999) 11: 69-76.

4. İsmail Engin, "1990-1998 Yılları Arasında Türkiye Üniversitelerinde Aleviliği-Bektaşılığı Konu Edinen Akademik Çalışmalar: Bir Bibliyografya Denemesi", **Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, (Ankara: Gazi Üniversitesi) (2000) 14: 51-58.

5. Maks Gjinaj, Petrit Bezhani, Nuri Çuni, **Bektashizmi ne Shqiperi Bibliografi**, Shtepia Botuese, albpaper Tirana, 2004.

Biz burada esas olarak YÖK (Yükseköğretim Kurulu) kataloğuna dayanarak Türkiye'de üniversitelerde gerçekleştirilen Yüksek Lisans/Doktora/Sanatta Yeterlilik Tezleri ile bu kataloğa girmeyen ve bizim akademik çalışmalarımız sırasında görme olanağı bulduğumuz lisans tezlerine değinmek istiyoruz.

Üniversitelerde Yüksek Lisans/Doktora/Sanatta Yeterlilik Tezleri

1990'larla birlikte üniversitelerde gerçekleştirilen akademik çalışmalarda da büyük artış gözlemlenmektedir. Türkiye'de Yüksek Lisans ve Doktora çalışmalarıyla yurt dışında yapılan yabancı yayınlarda Alevilik-Bektaşılık konusunu ele alacağımız bu çalışmamızda YÖK Kataloğu ve bazı üniversitelerin kendi kitaplıklarında bulunan tez katalogları temel alınmıştır. Biz burada öncelikle bu yayınlara ilişkin YÖK İnternet web adresinde Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi başlıklı bölümde yaptığımız bazı sözcüklere ilişki tarama sonuçlarını vermek suretiyle, bu tez çalışmalarına ilişki istatistiksel bilgiler vermeye çalışacağız.

YÖK İnternet adresinde Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi başlıklı bölümde (<http://tez2.yok.gov.tr/>) anahtar sözcük esasına dayalı basit tarama yapıldığında Alevilik-Bektaşılık konusunda ülkemizde gerçekleştirilen yüksek lisans tezi, doktora tezi ve sanatta yeterlilik tezi gibi akademik çalışmalar hakkında genel bir bilgi sahibi olmak mümkün görülmektedir.

YÖK Ulusal Tez Merkezi Kataloğunda yer almayan ama özellikle en eski üniversitemizden İstanbul Üniversitesinde gerçekleştirilmiş bulunan lisans tezleri ile ilgili de ayrı bir bölüm hâlinde İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesinde bulunan eski tezlere ilişkin tarama sonuçlarını da ayrıca vermeye çalışacağız.

Öncelikle YÖK İnternet adresinde Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi başlıklı bölümde gerçekleştirdiğimiz taramayı ele alalım. Biz bunun için "alevi", "bektaşî", anahtar

sözcükleri doğrultusunda ortaya çıkan verileri değerlendirmeye ve bunları tez türü ve tezlerin gerçekleştirildiği üniversitelere göre sınıflandırmaya çalıştık.

Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi bölümünde (Erişim Tarihi: 22.02.2010) “alevi” sözcüğü ile yapılacak basit taramada 101 tez çalışmasına ulaşılmakta ancak 100 adet tez çalışması sıralanmaktadır. Bunlardan sözcük benzerliği nedeniyle “Alevilik” konusu dışında fen bilimleri ile ilgili olanları çıkarıldığında geriye 94 adet tez çalışması kalmaktadır. Değerlendirme dışı bırakılan 6 adet tez çalışmasının 4’ü fen bilimleri alanında, 2’si ise sosyal bilimler alanında olmakla birlikte Anadolu ve Balkanlar’da yaşayan Alevi-Bektaşî topluluklarla ilgisi bulunmamaktadır. Bunlar, 1. Çiğdem Baydar’ın, Çağdaş İnan Edebiyatında Toplumsal Roman ve Bozorg-i Alevi’nin “Çeşmehayeş” adlı yüksek lisans tezi, 2. Bahar Bakır’ın, Le Role des relations entre les Alaouites et les Sunnites dans le cadre de la legitimisation du regime d’Hafez el-Assad en Syrie adlı yüksek lisans tezidir. Değerlendirilen 94 tezin 20’si doktora tezi, 74’ü yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır. Bunlardan 15’i İngilizce olarak hazırlanmış olup 1’i doktora ve diğer 14’ü yüksek lisans tezidir. Bu tez çalışmalarından 8’i özel vakıf üniversitelerinde, geriye kalan 86’sı ise devlet üniversitelerinde gerçekleştirilmiştir. Tezlerin üniversitelere göre dağılımı ise şu şekildedir:

Tablo I: “Alevi” Sözcüğü Taraması Sonucunda Tezlerin Üniversitelere Göre Dağılımı:

Üniversite Adı	Yüksek Lisans	Doktora	Toplam
Adnan Menderes Üniversitesi	1	-	1
Ankara Üniversitesi	5	4	9
Atatürk Üniversitesi	1	-	1
Balkesir Üniversitesi	1	-	1
Bilkent Üniversitesi	3	-	3
Boğaziçi Üniversitesi	5	1	6
Celal Bayar Üniversitesi	1	-	1
Cumhuriyet Üniversitesi	9	-	9
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi	1	-	1
Dicle Üniversitesi	1	-	1
Dokuz Eylül Üniversitesi	-	1	1
Dumlupınar Üniversitesi	1	-	1
Erciyes Üniversitesi	3	-	3
Fatih Üniversitesi	2	-	2
Fırat Üniversitesi	3	2	5
Gazi Üniversitesi	1	1	2

Hacettepe Üniversitesi	2	-	2
Haliç Üniversitesi	1	-	1
Harran Üniversitesi	1	-	1
İnönü Üniversitesi	-	2	2
İstanbul Üniversitesi	2	2	4
Karadeniz Teknik Üniversitesi	1	-	1
Kocaeli Üniversitesi	1	-	1
Marmara Üniversitesi	10	1	11
Mimar Sinan Üniversitesi	2	1	3
Ondokuz Mayıs Üniversitesi	-	3	3
Ortadoğu Teknik Üniversitesi	5	-	5
Sakarya Üniversitesi	4	-	4
Selçuk Üniversitesi	3	-	3
Süleyman Demirel Üniversitesi	1	1	2
Yeditepe Üniversitesi	2	-	2
Yıldız Teknik Üniversitesi	1	-	1
Yüzüncü Yıl Üniversitesi	-	1	1
Toplam	74	20	94

Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi bölümünde (Erişim Tarihi: 22.02.2010) “bektaşi” sözcüğü ile yapılacak basit taramada 47 tez çalışmasına ulaşılmaktadır. Bunlardan “alevi” sözcük taramasında da yer alan aynı adlı 16 adet tez çıkarıldığında geriye 31 adet tez çalışması kalmaktadır. Değerlendirilen 31 tezin 2’si doktora tezi, 28’i yüksek lisans tezi, 1’i ise sanatta yeterlilik tezi olarak hazırlanmıştır. Bunlardan 2’si İngilizce olarak hazırlanmış yüksek lisans tezleridir. Bu tez çalışmalarından 1’i özel bir vakıf üniversitesinde, geriye kalan 30’u ise devlet üniversitelerinde gerçekleştirilmiştir. Bu tezlerin üniversitelere göre dağılımı ise şu şekildedir:

Tablo II: “Bektaşi” Sözcüğü Taraması Sonucunda Tezlerin Üniversitelere Göre Dağılımı:

Üniversite Adı	Yüksek Lisans	Doktora* /Sanatta Yeterlilik**	Toplam
Ankara Üniversitesi	4	1*	5
Cumhuriyet Üniversitesi	2	-	2
Dokuz Eylül Üniversitesi	1	-	1

Dumlupınar Üniversitesi	1	-	1
Erciyes Üniversitesi	2	-	2
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi	1	-	1
Fırat Üniversitesi	1	-	1
Gazi Üniversitesi	1	1*	2
Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü	1	-	1
Hacettepe Üniversitesi	3	-	3
Haliç Üniversitesi	1	-	1
İstanbul Teknik Üniversitesi	4	1**	5
Marmara Üniversitesi	1	-	1
Ortadoğu Teknik Üniversitesi	2	-	2
Selçuk Üniversitesi	1	-	1
Süleyman Demirel Üniversitesi	1	-	1
Uludağ Üniversitesi	1	-	1
Toplam	28	3	31

Burada tablolara dönüştürmemekle birlikte sırasıyla “kızılbaş”, “tahtacı”, “çepni”, “abdal” sözcüklerinin tarama sonuçlarına da değinmek istiyorum. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi bölümünde (Erişim Tarihi: 22.02.2010) “kızılbaş” sözcüğü ile yapılacak basit taramada 3 tez çalışmasına ulaşılmaktadır. Bunlardan 2’si doktora 1’i de yüksek lisans tezidir. Doktora tezlerinden biri İngilizcedir. “çepni” sözcüğü ile yapılacak basit taramada 2 adet yüksek lisans tez çalışmasına ulaşılmaktadır. Bunlardan biri Balıkesir’deki Kızılbaş-Alevi Çepnileri ilgilendirirken diğeri Doğu Karadeniz’deki Kızılbaş-Alevi olmayan Çepniler hakkındadır. “Tahtacı” sözcüğü ile yapılacak basit taramada 8 tez çalışmasına ulaşılmaktadır. Bunlardan 4’ü doktora, 4’ü ise yüksek lisans tezidir. Bunların tümü de devlet üniversitelerinde hazırlanmıştır. Bunlardan biri Seyda Kanburoğlu tarafından 2006 yılında onaylanan 183252 numaralı tez olup tahtacılarla ilgili olmakla birlikte sosyal bilimler alanı dışında Fen Bilimleri Enstitüsünde Ormanlık ve Orman Mühendisliği alanında yapılmış bir yüksek lisans tezidir.

“Abdal” sözcüğü ile yapılacak basit taramada 22 tez çalışmasına ulaşılmaktadır. Burada sadece “abdallar” olarak da bilinen Alevi topluluk değil, Abdal Musa, Pir Sultan Abdal, Hıdır Abdal, Muhyiddin Abdal gibi Alevi-Bektaşî uluları ve onları edebiyat ve sosyal hayattaki yerleri ile ilgili tez çalışmaları, Abdalan-ı Rum hakkında (109127 numaralı tez) sözcük uyumu nedeniyle bulunan ama Alevilikle de bağlantılı tez çalışmaları da bulunmaktadır. Ayrıca bunlardan bazıları da Alevilikle ilgili olmamakla birlikte sözcük uyumu nedeniyle bulunan bazı tezlerdir ki (43906, 133849, 137285, 158796) bunlar bizim tablolardaki verilere dâhil edilmemiştir.

YÖK Kataloğunda Yer Almayan Mezuniyet/Lisans/Bitirme Tezleri

Bir önceki bölümde öncelikle Türkiye’de Alevilik-Bektaşılık konusunu ele alan yüksek lisans, doktora ve sanatta yeterlilik tez çalışmaları YÖK Kataloğu doğrultusunda ortaya konulmuştur. Şimdi ise ve üniversitelerin kendi kitaplıklarında bulunan tez katalogları doğrultusunda saptadığımız Alevilik-Bektaşılık hakkındaki mezuniyet/lisans/bitirme tezlerine değinilecektir.

Burada öncelikle YÖK Kataloğu dışında diğer üniversite kitaplıklarında yer alan lisans/bitirme tezleri ile başlamakta yarar görüyorum. Daha çok eski ve lisans tezi uygulaması bulunan üniversitelerde var olan bu tezlerle ilgili bir fikir vermek bakımından küçük bir liste sunulmakla yetinilecektir. Burada verilen çalışmaların İTÜ (İstanbul Teknik Üniversitesi) TMDK (Türk Musikisi Devlet Konservatuarı) ve İstanbul Üniversitesinde yer alanlarla ilgili tespiti tarafımdan, Fırat Üniversitesi ile ilgili olanlar ise bir başka araştırmacı tarafından gerçekleştirilmiş olup önemli bir bölümü 1998 yılında yayımlanan Alevilik-Bektaşılık Bibliyografyası adlı çalışmamda da yer almaktadırlar. Çalışmalar aşağıda tarihsel olarak sıralanacaktır.

Ağyar, Medine, Aleviliğin Doğuşu ve Türkler Arasında İnkişafı, Fırat Üniversitesi Tarih Bölümü, Yayınlanmamış Lisans Tezi, 1992.

Akın, Gülsüm, Tarih ve Kültürüyle Milli (Milan) Aşireti, Fırat Üniversitesi Tarih Bölümü, Yayınlanmamış Lisans Tezi, 1992.

Aydın, Esengül, Tunceli Aleviliği, Fırat Üniversitesi Tarih Bölümü, Yayınlanmamış Lisans Tezi, 1992.

Aygün, Belgün, Alevi - Bektaşi Törenleri ve Semah, Ankara Üniversitesi Tiyatro Bölümü, Yayınlanmamış Tez, 1982.

Ayhan, Orhan, Tunceli Ağzı, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Yayınlanmamış Lisans Tezi, 1958.

Aymaz, Veysel, Alevi ve Bektaşilerde Dini Törenler, İTÜ Türk Musikisi Devlet Konservatuarı Bitirme Tezi, 1993.

Doğan, Harun, Anadolu Alevileri Ve Tahtacılar, Fırat Üniversitesi Tarih Bölümü, Yayınlanmamış Lisans Tezi, 1992.

Duman, Güler, Pir Sultan Abdal’ın Hayatı ve Eserleri, İTÜ, Türk Musikisi Devlet Konservatuarı Bitirme Tezi, 1992.

Elik, Nazlı, Alevilik ve Halk Müziğine Katkıları, İTÜ Türk Musikisi Devlet Konservatuarı Bitirme Tezi, 1993.

Ertuna, Adnan, 16. Asır Anadolu'da Rafızilik Tezahurati, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Yayınlanmamış Lisans Tezi, 1937.

Güler, İlksen, Başbakanlık Osmanlı Arşivindeki Çeşitli Tasniflerde Dersim ve Erzurum'la İlgili Belge Özetleri (Cevdet, Yıldız, İrade, Bab-I Evrak Odası), Fırat Üniversitesi Tarih Bölümü, Yayınlanmamış Lisans Tezi, 1995.

Haşhaş, Aynur, Erzincan Yöresi Aşıklarının Hayatları, Şiirleri, İTÜ Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı Bitirme Tezi, 1991.

Özmen, Tansel, Alevi-Bektaşilerde Semah Oyunları, İTÜ Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı Bitirme Tezi, Ty.

Özsoy, Hasan, 1826 Senesinde Bektaşî Tarikatının II. Mahmud Tarafından Kaldırılması, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Mezuniyet Tezi, İstanbul, 1975.

Öztorun, Nalan, Malatya'da Alevilik ve Cem Törenleri, İTÜ Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı Bitirme Tezi, 1994.

Öztürk, Sezai, Tunceli'de Alevilik Üzerine Sosyolojik Bir Deneme, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, Yayınlanmamış Mezuniyet Tezi, 1972.

Pekşen, Gani, Arguvan'da Cem, İTÜ Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı Bitirme Tezi, Tarihsiz.

Perçin, Kamile, Aşıklık Geleneği Ve Aşık Veysel Şatıroğlu, İTÜ Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı Bitirme Tezi, 1991.

Recep, A., Türk Edebiyatında Evliya Menkıbeleri, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Mezuniyet Tezi, İstanbul, 1935.

Serdar, Ümit, XV.-XVI. Yüzyıllarda Anadolu'da Bektaşilik ve Hurufilik, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Mezuniyet Tezi, 1966.

Şen, Gültekin, Tarih İçinde Hacıbektaş, Fırat Üniversitesi Tarih Bölümü, Yayınlanmamış Lisans Tezi, 1989.

Uzun, Funda, Anadolu Alevi Kültürü İçerisinde Yeralan Cem ve Semahların Folklorumuzdaki Yeri, İTÜ Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı Türk Halk Oyunları Bl., Bitirme Tezi, 1998.

Yıldız, Süleyman, Tunceli Cemlerinde Semahların İncelenmesi, İTÜ Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı Yüksek Lisans Tezi, 1992.

YÖK Kataloğunda yeralmayan lisans/bitirme tezlerinin saptanması oldukça zor olmakta ve tek tek lisans tezi hazırlanması geleneği olan üniversitelerde tarama yapmayı ge-

rektirmektedir. Benim burada verdiğim tezler İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul Teknik Üniversitesi Türk Musikisi Devlet Konservatuarı (TMDK) ve Fırat Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesinde gerçekleştirilmiş çalışmalara dayanmaktadır. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul Teknik Üniversitesi TMDK'daki taramalar tarafımdan Fırat Üniversitesindeki tarama ise Ali Aktaş tarafından gerçekleştirilmiştir.

Sonuç olarak Alevilik-Bektaşilik araştırmalarında yapılmış yayınların bibliyografik düzeyde ortaya konulması araştırma alanının ele alınan konularını ve akademik düzeyi anlamak bakımından büyük önem taşımaktadır. Ayrıca sadece Türkiye boyutuyla değil, yurt dışında yapılan yayınların da bibliyografik dökümünün çıkarılması büyük önem taşımaktadır. Biz burada sadece üniversitelerde gerçekleştirilen tez çalışmalarını ele aldığımız için konunun bu boyutu üzerinde durmadık. Yalnız belirtmek isterim ki tarafımdan 1998 yılında yayımlanan "Alevilik-Bektaşilik Bibliyografyası" adlı çalışmada yabancı dillerdeki makale ve kitaplar ayrı bölümler hâlinde yer almıştır. Burada 269 adet yabancı dilde makale ve 153 adet yabancı dilde kitaba yer verilmişti. 1998 yılından bu yana çok sayıda süreli yayınlarda ve kitap olarak çok sayıda yayın yapıldığı görülmektedir. Bunların da ayrıca ele alınması ve araştırmacıların bilgisine sunulmasında büyük yarar bulunmaktadır. Bugün güncellenmiş bir Alevilik-Bektaşilik Bibliyografyası'na büyük bir ihtiyaç bulunmaktadır.